

Jovana Nikolić*

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Regionalizam kao strategija razvoja Podsaharske Afrike**

Apstrakt

Rad pokušava da odgovori na pitanje da li se regionalizam pokazao kao efikasna strategija razvoja u regionu Podsaharske Afrike. S obzirom na brojnost regionalnih integracija koje karakterišu pomenuti geografski prostor, autor pribegava metodi studije slučaja, i teorijski okvir primenjuje na Ekonomsku zajednicu država zapadne Afrike (ECOWAS), koja se smatra jednom od najuspešnijih integracija na kontinentu. U teorijskom pogledu rad će se oslanjati na pristup „razvojnog regionalizma“, koji autor smatra pogodnijim za istraživanje regionalizma u Podsaharskoj Africi u odnosu na prethodno korišćene, te je cilj rada da i u teorijskom pogledu skrene pažnju na razlike između pristupa u okviru teorija regionalizma. U prikupljanju i obradi podataka korišćeni su relevantni dokumenti Ekonomske zajednice država zapadne Afrike, „Izveštaj o ljudskom razvoju“ Programa Ujedinjenih nacija za razvoj i Indeks regionalne integracije Afrike Afričke unije, Afričke razvojne banke i Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Afriku.

Ključne reči:

regionalizam, razvoj, Afrika, ECOWAS, razvojni regionalizam

* jovana.nikolic@diplomacy.bg.ac.rs

** Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2023. godine“, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2023. godine.

UVOD

Šenon Onil (*Shannon K. O'Neil*) piše 2022. godine da je „globalizacija, ona-ko kako se obično shvata, uglavnom mit”, te da je „realnost daleko bliža regionalizaciji”.¹ Nakon pandemije virusa Covid-19 čini se da regioni, posebno posmatrano s aspekta međunarodne ekonomije, dobijaju na značaju više nego ranije. Pandemija je pokrenula ideju o vraćanju proizvodnje u matične države (*re-shoring*) ili bar geografski bliže matičnim zemljama, dok su ekonomske posledice ruske agresije na Ukrajinu iznedrile ideju o takozvanom *friend-shoring*-u. Sekretar trezora Sjedinjenih Američkih Država Dženet Jelen (*Janet Yellen*) pod ovim pojmom podrazumeva produbljivanje ekonomskih veza sa onim državama koje dele isti skup normi i vrednosti po pitanju globalnog ekonomskog sistema kao vaša država i sa kojima ne postoje geopolitičke tenzije.² Region možemo definisati kao „ograničeni broj država povezanih geografskom vezom i određenim stepenom međusobne zavisnosti”.³ Ukoliko pogledamo EU videćemo da se najveći deo međunarodne trgovine robom odvija među samim državama članicama.⁴ Kada je reč o unutarregionalnoj trgovini, prema podacima UNCTAD-a za 2021. godinu, Evropa je prva na listi sa 68% evropskog izvoza u države kontinenta. Za njom sledi Azija sa 59%, dok je trgovina Severne Amerike, Latinske Amerike i Kariba, Afrike i Okeanije vanregionalnog karaktera.⁵

Krajem prošlog veka se, u pogledu ekonomske moći, govorilo o trijadi koju su činili Evropska zajednica (Evropska unija), SAD i Japan. Danas se kao

¹ Shannon K. O'Neil, *The Myth of the Global: Why Regional Ties Win the Day*, Foreign Affairs, June 21, 2022. Available from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2022-06-21/myth-global-regional-ties-win> (Accessed March 5, 2023).

² Atlantic Council, *Transcript: US Treasury Secretary Janet Yellen on the next steps for Russia sanctions and 'friend-shoring' supply chains*, 2022. Available from: <https://www.atlanticcouncil.org/news/transcripts/transcript-us-treasury-secretary-janet-yellen-on-the-next-steps-for-russia-sanctions-and-friend-shoring-supply-chains/> (Accessed March 5, 2023).

³ Arie M. Kacowicz, “Regionalization, Globalization, and Nationalism: Convergent, Divergent, or Overlapping?”, *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol. 24, No. 4, p. 530.

⁴ Eurostat, *International trade in goods*. Available from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods (Accessed March 5, 2023).

⁵ United Nations Conference on Trade and Development, *UNCTAD Handbook of Statistics 2022*, New York, United Nations, 2022. Available from: <https://hbs.unctad.org/trade-structure-by-partner/> (Accessed March 5, 2023).

regionalna čvorišta izdvajaju Severna Amerika, Evropa i Azija. Ipak, najveća zona slobodne trgovine, po broju država članica, populaciji koju obuhvata i geografskom obimu, nalazi se na afričkom kontinentu – Afrička kontinentalna zona slobodne trgovine, uspostavljena 2018. godine. Kada je reč o regionalnim integracijama, Afriku karakteriše brojnost ovih aranžmana i preklapajuće članstvo država. Osnov afričke ekonomske integracije predstavljaju regionalne ekonomske zajednice (*Regional Economic Communities*) – različite po svojim strukturama i ulogama, ali sve kreirane sa ciljem olakšavanja regionalnog ekonomskog povezivanja i saradnje afričkih zemalja.⁶ Ipak, od njihovog osnivanja do danas dovodi se u pitanje njihova efikasnost i rezultati kreiranih formi ekonomske saradnje, posebno u kontekstu postizanja razvoja. Ukoliko pogledamo neke od ekonomskih indikatora Podсахarske Afrike, videćemo sledeće: BDP u 2021. godini je bio dva puta manji u poređenju sa Južnom Azijom, skoro tri puta manji u odnosu na region Latinske Amerike i Kariba, devet puta manji od Evropske unije i trinaest puta manji u odnosu na Severnu Ameriku.⁷ Kada je reč o stopi inflacije u 2021, Podсахarska Afrika je druga na listi pomenutih regiona (4,6%), odmah iza Južne Azije (5,5%).⁸ Prema podacima Međunarodnog monetarnog fonda, u 2022. godini 40% ekonomija Podсахarske Afrike beležilo je dvocifrenu stopu inflacije, usled poremećaja u globalnim lancima snabdevanja, dok je nivo javnog duga na nivou regiona dostigao 60% BDP.⁹ Navedeni podaci su, između ostalog, posledica i pandemije virusa i njenih ekonomskih implikacija, ali su indikativne kada govorimo o Podсахarskoj Africi, kao što pokazuju i trendovi u poslednje tri decenije. Godišnja stopa rasta u periodu od 1990. do 2014. godine u regionu Podсахarske Afrike iznosila je 1,2%, dok je u istom periodu taj procenat u drugim regionima iznosio 7,7 u Istočnoj Aziji i Pacifiku, 2,1 u regionu

⁶ Arab Maghreb Union (AMU), Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA), East African Community (EAC), Community of Sahel-Saharan States (CEN-SAD), Economic Community of Central African States (ECCAS), Economic Community of West African States (ECOWAS), Intergovernmental Authority on Development (IGAD), Southern Africa Development Community (SADC)

⁷ World Bank Data, *GDP (current US\$) – Sub-Saharan Africa, South Asia, European Union, North America, Latin America & Caribbean*. Available from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=ZG-8S-EU-XU-ZJ> (Accessed March 5, 2023).

⁸ World Bank Data, *Inflation, consumer prices (annual %) – Sub-Saharan Africa, South Asia, European Union, North America, Latin America & Caribbean*. Available from: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2021&locations=ZG-8S-EU-XU-ZJ&start=2000>. (Accessed March 5, 2023).

⁹ “Regional Economic Outlook Sub-Saharan Africa: Living on the Edge”, International Monetary Fund, Washington DC, Oct 2022, pp. 1–2.

Latinske Amerike i Kariba, 2 u Evropi i Centralnoj Aziji i 1,8 u regionu Bliskog istoka i Severne Afrike.¹⁰ Kada je reč o očekivanom životnom veku, u poređenju sa ostalim regionima Podsaharska Afrika je na poslednjem mestu, sa 61 godinom.¹¹

Ipak, izjednačavanje razvoja sa ekonomskim rastom pokazalo se pogrešnim sredinom prošlog veka kada su zemlje u razvoju ostvarile postavljene ciljeve ekonomskog rasta (održive stope rasta dohotka po glavi stanovnika), ali se kvalitet ljudskih života nije mnogo promenio ukoliko se pogledaju nejednakost, stope siromaštva i nezaposlenosti.¹² Krajem 1960-ih godina teoretičari Denis Gule (*Denis Goulet*) i Dadli Sirs (*Dudley Seers*) promovisali su shvatanje siromaštva i razvoja kao multidimenzionalnih koncepata.¹³ Pitanje merenja ovako shvaćenog, multidimenzionalnog koncepta razvoja dovelo je do kreiranja Indeksa ljudskog razvoja u okviru Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, koji obuhvata tri dimenzije – zdravstvenu (očekivano trajanje života po rođenju), obrazovnu (srednje i očekivane godine školovanja) i životni standard (bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika). Grupisanje država izvršeno je prema sledećim vrednostima: veoma visok ljudski razvoj – od 0,800 i iznad, visok ljudski razvoj – od 0,700 do 0,799, srednji ljudski razvoj – od 0,550 do 0,699, nizak ljudski razvoj – ispod 0,550.¹⁴ Prema poslednjem objavljenom Izveštaju o ljudskom razvoju (2021–22), vrednost indeksa ljudskog razvoja u regionu Podsaharske Afrike je 0,547. Od trideset dve države, koje čine kategoriju niskog ljudskog razvoja, samo tri nisu države afričkog kontinenta.¹⁵

¹⁰ Dominik Salvatore, *Međunarodna ekonomija* (12. izdanje), Beograd, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, 2018, str. 340.

¹¹ Očekivani životni vek u ostalim regionima, prema podacima iz 2020. godine, je: 70 u Južnoj Aziji, 73 u Latinskoj Americi i Karibima, 78 u Severnoj Americi i 80 u Evropskoj uniji. Izvor: World Bank Data, *Life expectancy at birth, total (years) – Sub-Saharan Africa, European Union, South Asia, North America, Latin America & Caribbean*. Available from: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=ZG-EU-8S-XU-ZJ> (Accessed March 6, 2023).

¹² Michael Todaro and Stephen Smith, *Economic development*, Boston, Pearson, 2011, p. 14.

¹³ Jessica Schafer, Paul A. Haslam, and Pierre Baudet, *Introduction to International Development: Approaches, Actors Issues and Practice*, op. cit., p. 11.

¹⁴ UNDP, *Technical notes*. Available from: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf (Accessed March 7, 2023).

¹⁵ “Human Development Report 2021–22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World”, UNDP, New York, 2022, pp. 274–275.

Polazeći od stava da je regionalizam u Podсахarskoj Africi viđen, između ostalog, i kao strategija razvoja, pitanje na koje ovaj rad pokušava da odgovori je sledeće: da li se regionalizam pokazao kao efikasna strategija razvoja u regionu Podсахarske Afrike? S obzirom na brojne regionalne integracije koje karakterišu pomenuti geografski prostor, i nemogućnost da se više njih obradi na ovom mestu, u radu se pribegava metodi studije slučaja, te će biti analizirana Ekonomska zajednica država zapadne Afrike, koja se smatra jednom od najuspešnijih integracija na ovom kontinentu.¹⁶ U radu se polazi od definisanja pojma regionalizma i kraćeg pregleda dominantnih teorija u literaturi, posmatrano kroz dva talasa regionalizma. Drugi deo rada posvećen je teorijskom pristupu koji će biti korišćen u ovom radu – „razvojnog regionalizmu“, a koji može dati značajan doprinos u istraživanju regionalizma Podсахarske Afrike. Naredni deo rada obuhvata pregled regionalnih integracija Podсахarske Afrike, motive za njihovo kreiranje i njihove rezultate, uvezujući ih sa pitanjem razvoja. U poslednjem delu rada biće izvršena analiza dosadašnjih rezultata Ekonomske zajednice država Zapadne Afrike u kontekstu postavljenog teorijskog okvira razvojnog regionalizma. Za analizu stepena razvoja korišćeni su podaci o Indeksu ljudskog razvoja Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, dok je za stepen integracije ECOWAS-a korišćen izveštaj o Indeksu regionalne integracije Afrike. Važan izvor podataka predstavljaju i zvanična dokumenta same Zajednice od osnivanja do danas.

TEORIJE REGIONALIZMA

Regionalizam, široko shvaćen, predstavlja sklapanje preferencijalnih trgovinskih sporazuma između grupe država.¹⁷ Kacovic (*Kacowicz*) je krajem prošlog veka regionalizam definisao kao „sklonost vlada i ljudi dve ili više država da kreiraju dobrovoljne zajednice i da zajedno udruže resurse (materijalne i nematerijalne) kako bi stvorili zajedničke funkcionalne i institucionalne aranžmane”.¹⁸ Ovakvo viđenje se uklapa u kontekst takozvanog „novog regionalizma“, koji se javlja od 1980-ih godina. Pomenuti koncept ističe značaj nedržavnih aktera, poput civilnog društva i privatnog sektora, za ostvarivanje regionalne integracije, kao i značaj neformalnih aktivnosti, ali i društvene i

¹⁶ “ECOWAS Vision 2050”, ECOWAS, Abuja, 2022, p. 19.

¹⁷ Jagdish Bhagwati, “Regionalism and multilateralism: an overview”, in Jamie De Melo and Arvind Panagariya (ed.), *New dimensions in regional integration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, p. 22.

¹⁸ Arie M. Kacowicz, *Regionalization, Globalization, and Nationalism: Convergent, Divergent, or Overlapping?*, op. cit., p. 531.

kulturne faktore, pored ekonomskih.¹⁹ Na liniji poslednje navedenog, Hetne (*Björn Hettne*) je definisao novi regionalizam kao „multidimenzionalni proces regionalne integracije koji uključuje ekonomske, političke, društvene i kulturne aspekte”.²⁰ Bagvati (*Jagdish Bhagwati*) ističe da su se u periodu koji on naziva drugim regionalizmom (*second regionalism*), SAD – stožer multilateralizma posle Drugog svetskog rata, okrenule regionalizmu i sklapanju sporazuma o slobodnoj trgovini.²¹ „Prvi regionalizam”, aktuelan tokom 1960-ih godina, obeležile su pregovaračke runde u okviru GATT-a o smanjenju carina na trgovinu robom. Ovaj period karakteriše i osnivanje Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu (1960), uspostavljanje carinske unije u okviru Evropske zajednice, ali i kreiranje ekonomskih integracija među zemljama u razvoju (na primer, LAFTA, CACM, ASEAN).²² U periodu novog regionalizma Evropska zajednica se kretala ka ostvarivanju programa „Evropa 1992” i dovršavanju kreiranja jedinstvenog tržišta, dok su Kanada, SAD i Meksiko potpisale Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini 1992. Još jedna karakteristika novog regionalizma koju autori često ističu jeste da je u pitanju „regionalizam odozdo”, suprotno starom, koji je bio vođen odozgo, to jest od strane birokrata.²³ Za razliku od prvog talasa regionalizma, kada je fokus bio na ekonomskoj integraciji učesnika, novi talas kreiranja regionalnih integracija karakteriše kompleksnost u pogledu pitanja koje integracija teži da pokrije. Dakle, pored ekonomskih koristi koje se očekuju od saradnje država članica, takođe se uzimaju u obzir i društvene implikacije integracije.

Karakteristični teorijski pristupi korišćeni u periodu starog regionalizma bili su neofunkcionalizam, pristup međuzavisnosti i pristupi koji se fokusiraju na elite. Novi regionalizam, sa druge strane, odlikuje širi spektar teorijskih pristupa u izučavanju regionalizma – teorijski okviri iz oblasti međunarodne političke ekonomije, konstruktivizma i racionalistički pristupi komparativnoj političkoj ekonomiji.²⁴

¹⁹ Said Adejumobi and Zebulun Kreiter, “The theory and discourse of developmental regionalism”, in Said Adejumobi and Cyril Obi (ed.), *Developmental Regionalism and Economic Transformation in Southern Africa*, London, Routledge, 2020, pp. 25–26.

²⁰ S. K. B. Asante, *Regionalism and Africa's Development: Expectations, Reality and Challenges*, New York, St. Martin's Press Inc., 1997, p. 7.

²¹ Jagdish Bhagwati, *Regionalism and multilateralism: an overview*, op. cit., p. 29.

²² S. K. B. Asante, *Regionalism and Africa's Development: Expectations, Reality and Challenges*, op. cit., p. 3.

²³ *Ibid.*, p. 7.

²⁴ Sabine Saurugger, *Theoretical approaches to European integration*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2014, p. 232.

Istraživanja su, što je primetno iz prethodnog dela, iznedrila brojne teorijske pravce u okviru šireg koncepta novog regionalizma. Odabir teorijskog okvira ovog rada uslovljen je postavljenim predmetom istraživanja. Kako rad teži da ispita vezu regionalizma i razvoja, na konkretnom slučaju regionalne ekonomske integracije (ECOWAS), koja po svojim karakteristikama nesumnjivo spada u kategoriju novog regionalizma, u analizi relevantne literature iz ove oblasti izdvojio se koncept razvojnog regionalizma, čija će primena u ovom radu biti detaljnije objašnjena u nastavku.

TEORIJA RAZVOJNOG REGIONALIZMA

Svoj uticaj na diskurs o razvoju i regionalizmu ostavile su dominantne ideologije određenog vremena. U tom kontekstu, Adjumobi (*Said Adejumbi*) i Krajter (*Zebulun Kreiter*) izdvajaju uticaj strukturalizma od šezdesetih do osamdesetih godina prošlog veka, zatim dominantan uticaj neoliberalizma tokom 1980-ih, zaključujući sa postneoliberalnim kontekstom.²⁵ U periodu kada je strukturalizam dominirao diskursom o razvoju, zemlje u razvoju su regionalizam posmatrale kao sredstvo za odbranu od prodiranja imperijalizma u tokove globalne ekonomije i stvaranje neke vrste tampon zone u datom kontekstu.²⁶ Ideja sprovođenja industrijalizacije primenom strategije uvozne supstitucije i protekcionističkim merama, kako bi se postigao rast nacionalne ekonomije, preneti je tokom sedamdesetih godina na regionalni nivo.²⁷ Osamdesete godine i širenje neoliberalne agende donose sa sobom priču o izvoznoorijentisanom razvoju i integraciji nacionalnih i regionalnih ekonomija u tokove svetske ekonomije.²⁸ Ovo je period kada se razvijaju pristupi već pomenutog novog regionalizma koji sa sobom donosi i uključivanje neekonomskih tema i nedržavnih aktera u razvojnu agendu. Poslednje navedeno je važan faktor u istraživanju regionalnih ekonomskih integracija Afrike, uzimajući u obzir višedimenzionalnost njihovih struktura, ali i značajnu ulogu neformalnih aktivnosti u njihovoj realizaciji.

²⁵ Said Adejumbi and Zebulun Kreiter, "The theory and discourse of developmental regionalism", op. cit., pp. 23–25.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Olabisi D. Akinkugbe, "Theorizing Developmental Regionalism in Narratives of African Regional Trade Agreements (RTAs)", *African Journal of International Economic Law*, Vol. 1, 2020, pp. 310–311.

²⁸ O neoliberalnoj agendi u međunarodnim ekonomskim odnosima i kritikama iste videti: Ognjen Dragičević, „Opstanak neoliberalne hegemonije – Zašto nema relevantne alternative?", *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Vol. 11, br. 18, str. 43–64.

Kada je reč o izučavanju regionalnih integracija, s obzirom na istoriju i uspešnost evropskih integracija, težnja je da se pomenuti koncept posmatra i proučava iz evropskog iskustva. Ističući dominantno evropocentrično viđenje regionalnih trgovinskih sporazuma, Akinkugbe naglašava da ovakvo viđenje u istraživanjima afričkog regionalizma ne uzima u obzir „nejednak regionalni ekonomski razvoj, nasleđe kolonijalizma, neformalnost”.²⁹ Ciljevi sa kojima zemlje u razvoju ulaze u regionalnu integraciju razlikuju se od ciljeva već razvijenih zemalja. Ukoliko pođemo od toga da su motivi zemalja Podсахarske Afrike za kreiranje regionalnih integracija ekonomski razvoj i transformacija regiona, onda možemo regionalizam posmatrati kao strategiju razvoja u pomenutom regionu. Iz neoliberalnog konteksta, u kome je fokus na integraciji nacionalnih i regionalnih tržišta u svetsku ekonomiju i shvatanje regionalizma kao sredstva za postizanje ovog cilja, proizašlo je UNCTAD-ovo viđenje razvojnog regionalizma.³⁰ UNCTAD je u svom izveštaju o ekonomskom razvoju Afrike 2013. godine definisao razvojni regionalizam kao „integracijsku agendu zasnovanu na razvoju koja ima za cilj da obezbedi tradicionalne prednosti regionalne integracije, obezbeđujući da te koristi dođu do svih zemalja članica i nastojeći da unapredi integraciju zemalja članica u svetsko tržište kao sredstvo za podsticanje održivog razvoja”.³¹ Metju Dojdz (*Mathew Doidge*) ističe da su u drugom talasu regionalizma zemlje u razvoju počele da posmatraju regionalizam kao „sredstvo za prevazilaženje negativnih efekata integracije najmanje razvijenih država u globalnu ekonomiju, kao i za promovisanje procesa liberalizacije”, te je na taj način regionalizam shvaćen kao „model razvoja”.³²

Posmatrajući regionalizam kao strategiju razvoja i centralni deo agende ekonomske transformacije Afrike, Adjumobi i Krajter u svojoj analizi teorije razvojnog regionalizma kao ključne elemente za razumevanje ovog koncepta izdvajaju sledeće: postojanje jake institucionalne arhitekture i kapaciteta da se vodi agenda regionalnog razvoja; jasnu artikulaciju ciljeva, suštine, prirode i pravca projekta regionalne integracije; obezbeđivanje mira i bezbednosti kao sastavni deo i temelj agende regionalnih integracija; razvijanje komplementarnih i simetričnih koristi za sve države članice koje su uključene u projekat

²⁹ Olabisi D. Akinkugbe, “Theorizing Developmental Regionalism in Narratives of African Regional Trade Agreements (RTAs)”, op. cit., p. 293.

³⁰ Said Adejumbi and Zebulun Kreiter, *The theory and discourse of developmental regionalism*, op. cit., pp. 23–25.

³¹ “Economic Development in Africa Report 2013”, United Nations Conference on Trade and Development, 2013, pp. 96–97.

³² Mathew Doidge, “From Developmental Regionalism to Developmental Interregionalism? The European Union Approach”, NCRE Working Paper No. 07/01, July 2007, p. 9.

regionalnog razvoja; artikulaciju regionalnih javnih dobara i razvojnih prioriteta; razvijanje zajedničkog regionalnog građanstva i identiteta; mehanizam finansiranja regionalnog razvoja koji je okrenut ka unutra i samoodrživ.³³ Za razliku od viđenja razvojnog regionalizma pre svega kao veze između razvoja države i njenog uključivanja u globalno tržište, Adjumobi i Krajter pružaju šire shvatanje ovog koncepta kao složenog procesa koji, pored ekonomskih koristi, mora uključivati i holistički pristup promovisanju razvoja (bezbednosna pitanja, građanstvo, identitet, ljudski kapaciteti). Ovakvo, multidimenzionalno definisanje razvojnog regionalizma jeste složenije, ali je i usmerenije ka kompleksnoj realnosti koja se proučava.

REGIONALNE INTEGRACIJE PODSAHARSKE AFRIKE

Uzimajući u obzir specifičnosti afričkih nacionalnih ekonomija i političkih institucija, i kontekst koji uključuje shvatanje regionalizma kao strategije razvoja, za istraživanje regionalnih ekonomskih integracija Podсахarske Afrike moguće je poći od definisanja regionalne ekonomske integracije kao „procesa u kome se dve ili više zemalja u određenoj oblasti dobrovoljno udružuju da bi ostvarile zajedničke politike i ciljeve o pitanjima opšteg ekonomskog razvoja ili o određenoj ekonomskoj oblasti od zajedničkog interesa, na obostranu korist svih država učesnica”.³⁴ Za razliku od razvijenih zemalja, gde se ekonomska integracija može posmatrati kao sredstvo za ubrzanje već postojećeg ekonomskog rasta, u zemljama u razvoju ekonomska integracija predstavlja instrument koji će doprineti postizanju ekonomskog razvoja.³⁵ Početne pozicije država koje ulaze u integraciju značajno se razlikuju, te su i ciljevi, odnosno očekivanja od ekonomske integracije različiti. Ideja iza formiranja zona slobodne trgovine na afričkom kontinentu posle Drugog svetskog rata bila je ostvarivanje industrijalizacije putem strategije uvozne supstitucije.³⁶ Pokazalo se da primena ove strategije nije dala dobre rezultate u kontekstu afričkog

³³ Said Adejumbi and Zebulun Kreiter, *The theory and discourse of developmental regionalism*, op. cit., pp. 26–31.

³⁴ Bingu W.T. Mutharika, *Toward Multinational Economic Cooperation in Africa*, New York, Praeger, 1972, p. 15.

³⁵ S.K.B. Asante, *Regionalism and Africa's Development: Expectations, Reality and Challenges*, op. cit., p. 25.

³⁶ Alex E. Fernández Jilberto and André Mommen, “Globalization versus regionalization”, in Alex E. Fernández Jilberto and André Mommen (ed.), *Regionalization and Globalization in the Modern World Economy*, London and New York, Routledge, 1998, p. 8.

regiona. Forutan (*Faezeh Foroutan*) zaključuje krajem prošlog veka da su neefikasnosti trgovinske integracije u Podсахarskoj Africi doprineli, pored pomenute politike uvozne supstitucije, strukturne karakteristike privreda podсахarskih država, kao i neravnomerna raspodela koristi i troškova integracije, što je prouzrokovano velikim ekonomskim razlikama između članica.³⁷

Oslobađanje od stega kolonijalizma donelo je afričkim državama političku nezavisnost, ali je ekonomska zavisnost od nekadašnjih kolonizatora ostala prisutna. Evropska zajednica je osigurala trgovinske veze sa afričkim, karipskim i pacifičkim zemljama sklapanjem takozvanih Jaunde i Lome konvencija – trgovinskih sporazuma koji su omogućavali preferencijalni pristup evropskom tržištu robama iz pomenutih zemalja, kao i pružanje finansijske pomoći ovim zemljama od strane Evropske zajednice. Afrički lideri su se zauzeli za kreiranje regionalnih integracija, smatrajući da je to način da se prevaziđe marginalizacija ovog dela sveta u međunarodnoj ekonomiji.³⁸ Ipak, treba istaći da su postojale dve grupe lidera sa različitim stavovima o procesu integrisanja. S jedne strane, panafrikanisti su se zalagali za političku integraciju kao preduslov ekonomske integracije. Funkcionalisti su, sa druge strane, vrednujući tek stečenu nezavisnost država zauzimali gradualistički pristup integraciji koji bi podrazumevao ekonomsku integraciju pre političke.³⁹

Kada je reč o motivima koji pokreću regionalnu integraciju, oni se mogu naći kako u ekonomskoj tako i u političkoj dimenziji. Ekonomski motiv za uspostavljanje regionalne integracije nalazi se u korišćenju ekonomije obima u proizvodnji i posledičnom smanjenju troškova proizvodnje, čime preduzeća postaju konkurentnija na međunarodnom tržištu. Još jedan ekonomski motiv može biti i zaštita onih sektora koji ne bi preživeli globalnu konkurenciju, odnosno stav da će se domaći proizvođači bolje izboriti sa konkurencijom na regionalnom nivou, pre nego sa proizvođačima van regiona. Među političkim motivima izdvaja se, između ostalog, unapređenje međudržavnih odnosa, izgradnja poverenja, kao i poboljšanje bezbednosne situacije u regionu.⁴⁰ Poslednje navedeno možemo dovesti u vezu sa Južnoafričkom razvojem

³⁷ Faezeh Foroutan, "Regional integration in Sub-Saharan Africa: past experience and future prospects", in Jamie De Melo and Arvind Panagariya (ed.), *New dimensions in regional integration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, p. 239.

³⁸ Alex E. Fernández Jilberto and André Mommen, *Globalization versus regionalization*, op. cit., p. 19.

³⁹ Piet Konings and Henk Meilink, "Regional economic cooperation in Sub-Saharan Africa", in Alex E. Fernández Jilberto and André Mommen (ed.), *Regionalization and Globalization in the Modern World Economy*, London and New York, Routledge, 1998, p. 130.

⁴⁰ John Ravenhill, "Regional Trade Agreements", in John Ravenhill (ed.), *Global Political Economy*, Oxford, Oxford University Press, 2017, pp. 145–149.

zajednicom (SADC) čija je prethodnica, Konferencija o koordinaciji razvoja Južne Afrike, formirana 1980. godine sa idejom da članice ovog aranžmana smanje svoju zavisnost od Južne Afrike i njenog režima aparthejda. U slučaju Afrike, regionalna integracija je viđena i kao strategija za postizanje ekonomske samoodrživosti, to jest oslanjanja na svoje resurse i kapacitete umesto zavisnosti od drugih (bivših kolonizatora), što je vidljivo i u Akcionom planu iz Lagosa za ekonomski razvoj Afrike.⁴¹ Pomenuti plan je predviđao stvaranje nacionalnih, subregionalnih i regionalnih institucija za ostvarenje cilja samoodrživosti afričkih ekonomija.⁴² Prethodno izloženi motivi za težnju ka regionalnom integrisanju, u slučaju Podсахarske Afrike, zajedno sa Akcionim planom iz Lagosa, idu u prilog elementima razvojnog regionalizma koje su Adjumobi i Krajter istakli, pre svega u pogledu artikulisanja ciljeva i prirode regionalne integracije, kao i predviđanja daljih institucionalnih koraka za implementaciju plana koji bi doveo do kreiranja Afričke ekonomske zajednice do 2000. godine, što se pokazalo uspešnim.

Godine 1963. kreirana je Organizacija afričkog jedinstva sa idejom unapređenja međuafrčke saradnje. Naslednica pomenute organizacije je Afrička unija, kreirana 2002. godine, sa ciljem jačanja integracije među afričkim državama kako bi se ostvario ekonomski razvoj i rast čitavog kontinenta. Za ostvarivanje ideje ekonomske integracije važan je period 1990-ih godina, kada je u okviru pomenute organizacije usvojen i stupio na snagu Ugovor o osnivanju Afričke ekonomske zajednice. Cilj Zajednice je „promocija ekonomskog, društvenog i kulturnog razvoja i integracija afričkih ekonomija kako bi se povećala ekonomska samodovoljnost (*self-reliance*) i promocija endogenog i samoodrživog rasta”.⁴³ Ugovorom je predviđeno jačanje postojećih regionalnih ekonomskih zajednica, kao i osnivanje novih tamo gde ne postoje.⁴⁴ Predviđeno je kreiranje tri regionalna sporazuma koji će pokriti tri podregiona Podсахarske Afrike – Zajedničko tržište za istočnu i jugoistočnu Afriku (COMESA), Ekonomska zajednica država zapadne Afrike (ECOWAS) i Ekonomska zajednica država centralne Afrike (ECCAS). Ideja je bila da ove regionalne integracije, zajedno sa Unijom arapskog Magreba, dovedu do stva-

⁴¹ Piet Konings and Henk Meilink, *Regional economic cooperation in Sub-Saharan Africa*, op. cit., p. 130.

⁴² “Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa 1980–2000”, Organization of African Unity, 1980, Preamble.

⁴³ “Treaty Establishing the African Economic Community”, Organization of African Unity, 1991, Article 4 (1)(a).

⁴⁴ *Ibid.*, Article 4 (2)(a).

ranja „sveafričkog zajedničkog tržišta do 2025. godine”.⁴⁵ Iako ova ideja neće biti realizovana do zadate godine, kreiranje Afričke kontinentalne zone slobodne trgovine, koja obuhvata sve regionalne zajednice, predstavlja važan korak na putu kreiranja jedinstvenog afričkog tržišta.

EKONOMSKA ZAJEDNICA DRŽAVA ZAPADNE AFRIKE

Potpisivanjem Ugovora iz Lagosa 1975. godine kreirana je Ekonomska zajednica država Zapadne Afrike (ECOWAS) sa ciljem promocije ekonomske integracije u regionu, čije su članice Benin, Burkina Faso, Gambija, Gana, Gvineja Bisao, Liberija, Mali, Nigerija, Senegal, Sijera Leone, Togo, Gvineja, Niger, Obala Slonovače i Zelenortska ostrva (od 1977). Mauritaniya, koja je bila jedna od potpisnica ugovora 1975, izašla je iz organizacije 2000. godine, da bi 2017. potpisala novi sporazum o pridruženom članstvu.⁴⁶ Dok je u Ugovoru iz Lagosa u fokusu ekonomska saradnja, revizijom ovog ugovora 1993. godine obim saradnje je proširen. Cilj Zajednice je, kako stoji u revidiranom ugovoru, „promovisanje saradnje i integracije koje vode ka uspostavljanju ekonomske unije u zapadnoj Africi u cilju podizanja životnog standarda njenih naroda, održavanja i unapređenja ekonomske stabilnosti, negovanja odnosa među državama članicama i doprinosa napretku i razvoju afričkog kontinenta”.⁴⁷ Pored ekonomske i monetarne integracije, ugovor predviđa saradnju članica u političkim, sudskim i pravnim pitanjima, oblasti regionalne bezbednosti i imigracije, te društvenim i kulturnim pitanjima.⁴⁸

Značaj koji ima širi kontekst – ekonomska povezanost i jačanje afričkog kontinenta, primetan je u samom tekstu revidiranog ugovora, koji naglašava neophodnost harmonizacije politika Zajednice sa Afričkom ekonomskom zajednicom, kao i mogućnost sklapanja sporazuma o saradnji sa drugim regionalnim zajednicama kontinenta.⁴⁹ Tržišna integracija Zajednice predviđena članom 3 Revidiranog ugovora obuhvata uspostavljanje zone slobodne trgovine, carinske unije, zajedničkog tržišta i ekonomsku i monetarnu uniju.

⁴⁵ Daniel Sakyi and Eric Evans Osei Opoku, “Regionalism and Economic Integration in Africa: A Conceptual and Theoretical Perspective”, *Occasional Paper*, No. 22, 2014, p. 2.

⁴⁶ ECOWAS, *About ECOWAS*. Available from: <https://ecowas.int/about-ecowas/>, (Accessed March 5, 2023).

⁴⁷ “ECOWAS Revised Treaty”, ECOWAS Commission, Abuja, 1993, p. 5.

⁴⁸ *Ibid.*, pp. 35–40.

⁴⁹ “ECOWAS Revised Treaty”, ECOWAS Commission, Abuja, 1993, p. 44.

Od 2015. godine na snazi je zajednička spoljna carina, tako da je Zajednica trenutno na nivou carinske unije. Imajući u vidu da je integracija tržišta u jezgru ciljeva ECOWAS-a od samih početaka, carinska unija jeste značajno dostignuće Zajednice. Osam članica ove Zajednice kreiralo je 1994. godine Zapadnoafričku ekonomsku i monetarnu uniju (WAEMU), s ciljem produbljivanja ekonomske saradnje konvergencijom makroekonomskih politika.⁵⁰ Iako je prvobitni plan predviđao kreiranje još jedne valutne zone do 2015, i potom spajanje dve zone do 2020. u jedinstvenu valutu, trenutni plan država članica ECOWAS-a je da se 2027. godine pokrene nova valuta Zajednice (*eco*).⁵¹ Kada je reč o slobodnom kretanju ljudi, decembra 2000. godine uveden je ECOWAS putni sertifikat, kako bi se ljudi oslobodili unutarregionalnih viza i koji takođe predstavlja međunarodnu putnu ispravu.⁵² Kako je za dati region karakteristična regionalna nestabilnost, Revidirani ugovor ECOWAS-a obuhvatio je i pitanja bezbednosti, mira i regionalne stabilnosti. Praksa Zajednice je, u tom pogledu, obuhvatila usvajanje više protokola koji se odnose na navedena pitanja, te kreiranje odgovarajućih instrumenata i mehanizama za očuvanje mira i bezbednosti.⁵³ Međutim, u poslednjih nekoliko godina niz događaja u regionu doveo je u pitanje kredibilnost ECOWAS-a kada je reč o očuvanju regionalne bezbednosti. Zajednica se našla pred još jednim bezbednosnim izazovom krajem jula 2023. godine kada se dogodio puč u Nigeru. Tokom 2021. i 2022. godine Mali, Gvineja i Burkina Faso su bile suspendovane iz članstva Zajednice nakon niza državnih udara. Dat ultimatum i pretnje upućene hunti u Nigeru pokazale su se nedelotvornim, dok se opcija vojne intervencije iz trenutne perspektive takođe ne može shvatiti ozbiljnije od slova na papiru, te se postavlja pitanje da li je ECOWAS, u pogledu očuvanja regionalne bezbednosti, sveden na „papirnog tigra”.⁵⁴

Nakon pregleda ključnih ciljeva i principa ove Zajednice, kao i preduzetih mera za ostvarivanje istih, pažnja će biti posvećena pitanju uspešnosti integrisanja regiona. Afrička unija, Afrička razvojna banka i Ekonomska komisija

⁵⁰ Države članice ove subregionalne grupacije, čija je zajednička valuta Zapadnoafrički CFA franak, su: Benin, Burkina Faso, Gvineja Bisao, Mali, Niger, Obala Slovače, Senegal i Togo.

⁵¹ PACCI, *Economic Community of West African States – ECOWAS*. Available from: <https://www.pacci.org/economic-community-of-west-african-states-ecowas/#macroeconomic-policy-convergence> (Accessed April 11, 2023); “ECOWAS Vision 2050”, ECOWAS, Abuja, 2022, p. 19.

⁵² PACCI, *Economic Community of West African States – ECOWAS*, op. cit.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Dirk Kohnert, “ECOWAS, Once an Assertive Power in West Africa, Reduced to a Paper Tiger?”, 2023, p. 1. Available from: <https://ssrn.com/abstract=4531717>.

Ujedinjenih nacija za Afriku su 2019. godine objavile izveštaj o Indeksu regionalne integracije Afrike (*Africa Regional Integration Index – ARII*). Pet dimenzija koje ovaj indeks meri jesu: trgovinska integracija, integracija proizvodnje, makroekonomska integracija, infrastrukturna integracija i slobodno kretanje ljudi.⁵⁵ Najbolje rezultate ECOWAS ostvaruje u domenu slobodnog kretanja ljudi (0,733), dok je najslabija dimenzija integracija proizvodnje (0,220). U poređenju sa ostalim regionalnim zajednicama, ECOWAS pokazuje najveće razlike između pomenutih dimenzija. Države sa najboljim rezultatima u okviru ove Zajednice jesu Obala Slonovače, Burkina Faso i Senegal, dok se na začelju nalaze Liberija, Gvineja Bisao i Sjera Leone.⁵⁶ Prethodno navedeni rezultati pokazuju da je Zajednica u domenu slobodnog kretanja ljudi, odgovarajućim instrumentima i politikama, uspela da se, u tom konkretnom aspektu, približi ostvarenju vizije regiona bez granica. Ipak, veliki problem i dalje predstavlja infrastrukturna integracija (rezultat prema ARII – 0,298). Nedovoljna razvijenost infrastrukture jedan je od najvećih izazova sa kojima se suočavaju sve regionalne zajednice Podsaharske Afrike. Ulaganja u infrastrukturu jesu neophodan uslov za ostvarivanje svih potencijala regionalnog i kontinentalnog povezivanja, te je prevazilaženje ovog problema ključno i za realizaciju ciljeva Afričke kontinentalne zone slobodne trgovine.⁵⁷

Kada je reč o stepenu razvoja država koje čine ECOWAS, prema podacima Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, samo tri članice (Zelenortska ostrva, Gana i Obala Slonovače) svrstane su u grupu srednjeg ljudskog razvoja za 2021. godinu. Sve ostale članice nalaze se u grupi država sa niskim stepenom ljudskog razvoja (Tabela 1). Prosečne godine školovanja su na veoma niskom nivou, što možemo dovesti u vezu i sa trendom rasta stope nepismenosti. Zajednica beleži da je stopa nepismenosti dečaka porasla sa 27% 1990. godine na 46% 2018, odnosno sa 20% na 41% kod devojčica u istom vremenskom periodu.⁵⁸ Stopa nezaposlenosti jeste niska, ali su poslovi koje zaposleni obavljaju uglavnom prekarijatski, sigurnost posla je na niskom nivou, kao i primanja. Takođe je zabeleženo da je 2018. godine oko 38% radno sposobnih

⁵⁵ Indeks koristi 16 indikatora, podeljenih u pet dimenzija, za merenje integrisanosti regiona Afrike, ali i kontinenta u celini. Dimenzije se prikazuju na skali od 0 (najmanji stepen integrisanosti) do 1 (najveći stepen integrisanosti). Detaljnije o ARII dostupno je na: <https://www.integrate-africa.org/about-the-index/>.

⁵⁶ "Africa Regional Integration Index Report 2019", AU, AFDB and UNECA, 2019, pp. 12–23.

⁵⁷ O Afričkoj kontinentalnoj zoni slobodne trgovine i izazovima sa kojima se suočava videti: Danilo Babić, "Challenges and achievements of integration processes in Africa in light of the new Continental Free Trade Agreement", *The Review of International Affairs*, Vol LXXI, No. 1179, pp. 77–92.

⁵⁸ "ECOWAS Vision 2050", ECOWAS, Abuja, 2022, p. 36.

pojedinaца živelo ispod granice siromaštva (sa manje od 1,90 američkih dolara dnevno).⁵⁹ Veliki problem u ovom regionu predstavljaju i stope smrtnosti, koje su veće u odnosu na prosek Podсахarske Afrike. U 2017. godini je stopa smrtnosti dece mlađe od 5 godina bila 77,5 smrtnih slučajeva na 1.000 živorođenih beba (u Podсахarskoj Africi 74,7). U 2015. godini je stopa smrtnosti majki bila 562,5 slučajeva na 100.000 živorođenih (u Podсахarskoj Africi 547). Ovakvi podaci oslikavaju i slabosti nacionalnih zdravstvenih sistema (nedostatak medicinskog osoblja, adekvatne infrastrukture) koji se, pored pomenutih stanja, teško mogu izboriti i sa zdravstvenim šokovima poput ebole, tropskih bolesti i nedavne pandemije virusa Covid-19.⁶⁰

	HDI vrednost (2021. g.)	Očekivani životni vek pri rođenju (godine)	Očekivane godine školovanja	Prosečne godine školovanja	Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika (2017 PPP \$)	Rang države prema vrednosti HDI
Zelenortska ostrva	0,662	74,1	12,6	6,3	6,230	128
Gana	0,632	63,8	12,0	8,3	5,745	133
Obala Slonovače	0,550	58,6	10,7	5,2	5,217	159
Togo	0,539	61,6	13,0	5,0	2,167	162
Nigerija	0,535	52,7	10,1	7,2	4,790	164
Benin	0,525	59,8	10,8	4,3	3,409	166
Senegal	0,511	67,1	9,0	2,9	3,344	170
Gambija	0,500	62,1	9,4	4,6	2,172	174
Gvineja Bisao	0,483	59,7	10,6	3,6	1,908	177
Liberija	0,481	60,7	10,4	5,1	1,289	178
Sijera Leone	0,477	60,1	9,6	4,6	1,622	181
Gvineja	0,465	58,9	9,8	2,2	2,481	182
Burkina Faso	0,449	59,3	9,1	2,1	2,118	184

⁵⁹ *Ibid.*, p. 28.

⁶⁰ *Ibid.*, pp. 26–27.

Mali	0,428	58,9	7,4	2,3	2,133	186
Niger	0,400	61,6	7,0	2,1	1,240	189
Podsaharska Afrika	0,547	60,1	10,3	6,0	3,699	–
Svet	0,732	71,4	12,8	8,6	16,752	–

Tabela 1. Indeks ljudskog razvoja država članica ECOWAS-a
(Izvor: Prilagođeno od strane autora prema “Human Development Report 2021–22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World”, UNDP, 2022)

Motivi za regionalnu integraciju ECOWAS-a, kao i drugih regionalnih zajednica Podsaharske Afrike, ogledaju se primarno u postizanju ekonomske transformacije i razvoja regiona, što pokazuju relevantna zvanična dokumenta Zajednice. Na osnovu analize dosadašnjih rezultata ECOWAS-a u prethodnim delovima rada, a u kontekstu okvira razvojnog regionalizma koji su postavili Adjumobi i Krajter, možemo zaključiti da Zajednica od samih početaka ima jasno artikulisane ciljeve, prirodu i pravce svog regionalnog projekta, vođenih idejom ostvarivanja ekonomske integracije i razvojne agende, kao i institucionalnu arhitekturu neophodnu za realizaciju postavljenih ciljeva (poglavlja II i III Revidiranog ugovora ECOWAS-a). Kada je reč o ostalim elementima postavljenog okvira, rezultati ECOWAS-a u praksi su ograničeni, odnosno zavise od konkretnog aspekta koji posmatramo. Na osnovu predstavljenog, možemo zaključiti da su najveći izazovi i problemi Zajednice danas u domenu infrastrukture i očuvanja regionalne bezbednosti. Takođe, ne treba izgubiti iz vida i problem preklapajućeg članstva država, sa kojim se suočavaju sve regionalne zajednice i koji predstavlja još jednu prepreku ostvarivanju ideje ekonomskog integrisanja afričkog kontinenta – problem koji bi aktuelna Afrička kontinentalna zona slobodne trgovine morala da adresira i reši.

ZAKLJUČAK

Kreiranje regionalnih integracija viđeno je u regionu Podsaharske Afrike kao sredstvo za ostvarivanje razvoja njenih država. S obzirom na veličinu ekonomija, kolonijalnu prošlost i marginalizaciju regiona u svetskim ekonomskim tokovima, jasni su motivi afričkih lidera da se po sticanju nezavisnosti njihove države okrenu procesu regionalizacije. Uzimajući u obzir motive koji se ogledaju u ekonomskom razvoju i transformaciji regiona, regionalizam možemo posmatrati i istraživati kao strategiju razvoja u slučaju Podsaharske Afrike. Analiza ključnih dokumenata afričkih organizacija pokazuje da je

razvoj među najvažnijim ciljevima ovog regiona, a međusobna regionalna saradnja sredstvo za ostvarivanje pomenutog cilja. Indikatori razvoja u slučaju država Ekonomske zajednice država zapadne Afrike, kao i čitave Podсахarske Afrike, ispod su svetskog proseka. S pravom se postavlja pitanje efekata regionalizma na proces razvoja ovog regiona, ukoliko uzmemo u obzir da ECOWAS, kao jedna od najuspešnijih integracija na kontinentu, pokazuje ograničene rezultate. Dakle, regionalizam bi trebalo posmatrati kao strategiju razvoja Podсахarske Afrike, ali je efikasnost ove strategije ograničena, uzimajući u obzir trenutne indikatore i kriterijume za merenje razvoja i stepena regionalnog integrisanja. Kada govorimo o temi regionalizma i regionalnih integracija, bitno je naglasiti i da je reč o projektu i procesu na kome se stalno radi (*work in progress*).⁶¹

Dominantne ideologije (strukturalizam, neoliberalizam) uticale su na diskurs o razvoju i ostavile trag na pristupe u istraživanjima regionalnih integracija i regionalizma. Dva talasa regionalizma iznedrila su različite teorijske pristupe u istraživanju pomenutih tema, te možemo reći da je teorija pratila empiriju u ovom slučaju. Imajući taj trend na umu, a u kontekstu specifičnosti svakog regiona koji se izučava, „razvojni regionalizam” može poslužiti kao dobro analitičko sredstvo za bolje razumevanje regionalizma kada je u pitanju oblast Podсахarske Afrike.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Adejumobi Said, and Kreiter Zebulun, “The theory and discourse of developmental regionalism”, in: Said Adejumobi and Cyril Obi (ed.), *Developmental Regionalism and Economic Transformation in Southern Africa*, London, Routledge, 2020, pp. 20–41.
- [2] “Africa Regional Integration Index Report 2019”, AU, AFDB and UNECA, 2019.
- [3] Akinkugbe Olabisi D., “Theorizing Developmental Regionalism in Narratives of African Regional Trade Agreements (RTAs)”, *African Journal of International Economic Law*, Vol. 1, 2020.
- [4] Asante S. K. B, *Regionalism and Africa’s Development: Expectations, Reality and Challenges*, New York, St. Martin’s Press Inc., 1997.
- [5] Atlantic Council, *Transcript: US Treasury Secretary Janet Yellen on the next steps for Russia sanctions and ‘friend-shoring’ supply chains*, 2022. Available from: <https://www.atlanticcouncil.org/news/transcripts/transcript-us-treasury-secretary-janet-yellen-on-the-next-steps-for-russia-sanctions-and-friend-shoring-supply-chains/> (Accessed March 5, 2023).

⁶¹ Said Adejumobi and Zebulun Kreiter, *The theory and discourse of developmental regionalism*, op. cit., pp. 20–21.

- [6] Babić Danilo, "Challenges and achievements of integration processes in Africa in light of the new Continental Free Trade Agreement", *The Review of International Affairs*, Vol. LXXI, No. 1179, pp. 77–92.
- [7] Bhagwati Jagdish, "Regionalism and multilateralism: an overview", in: Jamie De Melo and Arvind Panagariya (ed.), *New dimensions in regional integration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- [8] Doidge Mathew, "From Developmental Regionalism to Developmental Interregionalism? The European Union Approach", NCRE Working Paper No. 07/01, July 2007.
- [9] Dragičević Ognjen, "Opstanak neoliberalne hegemonije – Zašto nema relevantne alternative?", *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Vol. 11, br. 18, str. 43–64.
- [10] "Economic Development in Africa Report 2013", United Nations Conference on Trade and Development, 2013.
- [11] ECOWAS, *About ECOWAS*. Available from: <https://ecowas.int/about-ecowas/>, (Accessed March 5, 2023).
- [12] "ECOWAS Revised Treaty", ECOWAS Commission, Abuja, 1993.
- [13] "ECOWAS Vision 2050", ECOWAS, Abuja, 2022.
- [14] Eurostat, *International trade in goods*. Available from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods (Accessed March 5, 2023).
- [15] Foroutan Faezeh, "Regional integration in Sub-Saharan Africa: past experience and future prospects", in: Jamie De Melo and Arvind Panagariya (ed.), *New dimensions in regional integration*, pp. 234–271, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- [16] "Human Development Report 2021–22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World", UNDP, New York, 2022.
- [17] Jilberto Alex E. Fernández, and Mommen André, "Globalization versus regionalization", in: Alex E. Fernández Jilberto and André Mommen (ed.), *Regionalization and Globalization in the Modern World Economy*, pp. 1–26, London and New York, Routledge, 1998.
- [18] Kacowicz Arie M., "Regionalization, Globalization, and Nationalism: Convergent, Divergent, or Overlapping?", *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol. 24, No. 4 (Oct-Dec 1999), pp. 527–555.
- [19] Kohnert Dirk, "ECOWAS, Once an Assertive Power in West Africa, Reduced to a Paper Tiger?", 2023. Available from: <https://ssrn.com/abstract=4531717>.
- [20] Konings Piet, and Meilink Henk, "Regional economic cooperation in Sub-Saharan Africa", in: Alex E. Fernández Jilberto and André Mommen (ed.), *Regionalization and Globalization in the Modern World Economy*, pp. 128–145, London and New York, Routledge, 1998.
- [21] "Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa 1980–2000", Organization of African Unity, 1980.

- [22] Mutharika Bingi W. T., *Toward Multinational Economic Cooperation in Africa*, New York, Praeger, 1972.
- [23] O'Neil, Shannon K., *The Myth of the Global: Why Regional Ties Win the Day*, Foreign Affairs, June 21, 2022. Available from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2022-06-21/myth-global-regional-ties-win> (Accessed March 5, 2023).
- [24] PACCI, *Economic Community of West African States – ECOWAS*. Available from: <https://www.pacci.org/economic-community-of-west-african-states-ecowas/#-macroeconomic-policy-convergence> (Accessed April 11, 2023).
- [25] Ravenhill John, "Regional Trade Agreements", in: John Ravenhill (ed.), *Global Political Economy*, 141–173, Oxford, Oxford University Press, 2017.
- [26] "Regional Economic Outlook Sub-Saharan Africa: Living on the Edge", International Monetary Fund, Washington DC, Oct 2022.
- [27] Sakyi Daniel and Eric Evans Osei Opoku, "Regionalism and Economic Integration in Africa: A Conceptual and Theoretical Perspective," *Occasional Paper*, No. 22, 2014.
- [28] Salvatore Dominik, *Međunarodna ekonomija (12. izdanje)*, Beograd, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, 2018.
- [29] Saurugger Sabine, *Theoretical approaches to European integration*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2014.
- [30] Schafer Jessica, Haslam Paul A., and Baudet Pierre, *Introduction to International Development: Approaches, Actors Issues and Practice*, Oxford, Oxford University Press, 2017.
- [31] Todaro Michael, and Smith Stephen, *Economic development*, Boston, Pearson, 2011.
- [32] "Treaty Establishing the African Economic Community", Organization of African Unity, 1991.
- [33] UNDP, *Technical notes*. Available from: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021-22_HDR/hdr2021-22_technical_notes.pdf (Accessed March 7, 2023).
- [34] United Nations Conference on Trade and Development, *UNCTAD Handbook of Statistics 2022*, New York, United Nations, 2022. Available from: <https://hbs.unctad.org/trade-structure-by-partner/> (Accessed March 5, 2023).
- [35] World Bank Data, *GDP (current US\$) – Sub-Saharan Africa, South Asia, European Union, North America, Latin America & Caribbean*. Available from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=ZG-8S-EU-XU-ZJ> (Accessed March 5, 2023).
- [36] World Bank Data, *Inflation, consumer prices (annual %) – Sub-Saharan Africa, South Asia, European Union, North America, Latin America & Caribbean*. Available from: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2021&locations=ZG-8S-EU-XU-ZJ&start=2000>. (Accessed March 5, 2023).

- ^{37]} World Bank Data, *Life expectancy at birth, total (years) – Sub-Saharan Africa, European Union, South Asia, North America, Latin America & Caribbean*. Available from: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=ZG-EU-8S-XU-ZJ> (Accessed March 6, 2023).

Jovana Nikolić

REGIONALISM AS A DEVELOPMENT STRATEGY OF SUB-SAHARAN AFRICA

Abstract

The paper attempts to answer the question of whether regionalism has proven to be an effective development strategy in the Sub-Saharan Africa. Taking into account the number of regional integrations characteristic of the mentioned geographical area, the author resorts to the case study method, and applies the theoretical framework to the Economic Community of West African States (ECOWAS), which is considered one of the continent's most successful integration. From a theoretical point of view, the paper relies on the "developmental regionalism" approach, which the author considers more suitable for the research of regionalism in Sub-Saharan Africa compared to previously used ones. Hence another aim of the paper is to draw attention to the differences between the approaches within the theories of regionalism. Relevant documents of the Economic Community of West African States, the "Human Development Report" of the United Nations Development Programme and the African Regional Integration Index of the African Union, the African Development Bank and the United Nations Economic Commission for Africa were used in data collection and processing.

Keywords:

regionalism, development, Africa, ECOWAS, developmental regionalism.